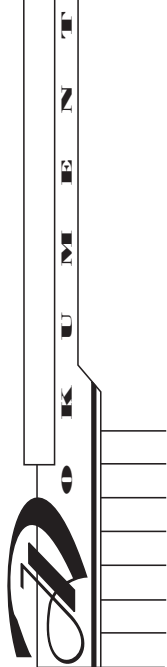

Kaarel Robert Pusta dokumentidest Eesti Riigiarhiivis

KAI SOON

Kaarel Robert Pusta 1930. aastail. Foto Eesti Riigiarhiivi kogust

K. R. Pusta (1883–1964) oli Eesti Vabariigi kauaaegne diplomaat ja riigitegelane: 1918 välisdelegatsiooni koosseisus, 1918–1924 ja 1925–1932 Eesti esindaja ja saadik Prantsusmaal (sellega kaasnevalt ka Itaalias, Belgias ja Hispaanias), 1924–1925 välisminister, 1932–1935 saadik Poolas, Rumeenias ja Tšehhoslovakkias. 1936–1939 tegutses ta Pariisis koostöö korraldajana välisriikidega välisfirmade huvides; 1939–1940 eriülesannetega ametnik Eesti saatkonna juures Pariisis. 1940 siirdus Ameerika Ühendriikidesse ja sealt 1952. aastal Hispaaniasse, kus viibis elu lõpuni.

Kaarel Robert Pusta dokumente on Eesti Riigiarhiivi vastu võetud kahel korral. Esimese koguse täpse vastuvõtmise aja kohta ei ole andmeid säilinud, korrastatud on need 1952. aastal. See fond sisaldab 955 säilikut peamiselt tema diplomaaditööd ja rahvusvaheliste organisatsioonide tööst osavõttu kajastavaid dokumente, teatud hulgal ka artikleid ja kirjavahetust ning isiklikke dokumente kuni Eesti okupeerimiseni 1940. aastal. (*ERA f 1622, n 1*) Teise koguse andis 1996. aasta lõpul arhiivile üle tema poeg Kaarel Pusta juunior. Siingi leidub teatud hulk eelmistele materjalidele analoogseid dokumente, kuid suurema osa moodustavad tema USAs viibimise ajal kogunenud materjalid. Nende korrastamisel 1997. aastal moodustati nimistu 2. Osa oma dokumente on K. R. Pusta üle andnud Californias Stanfordi ülikooli juures asuvalle arhiivile Hoover Institution for War, Peace and Revolution. (Üleandmisprotsessi alguse kohta vt n 2, s 47, l 116–135.) Sealt saadud nimistu andmetel sisaldub selles kogus analoogilist materjali meil leiduval aastast 1919–1961, kuid kirjavahetuse sisu või korrespondente säilikut pealkirjad ei ava.

K. R. Pusta isikufondi uue vastuvõtu järel võib öelda, et Ameerika Ühendriikides viibides jätkas teenekas diplomaat aktiivselt tegevust Eesti huvide esindajana ja kaitsjana välismaal, ning ka suhtlemist nende rahvusvaheliste organisatsioonidega, kellega oli koostööd teinud enne sõda. Dokumentidest nähtub tema tuntus ja autoriteet paljudes valdkondades.

Ühe tahu sellest tegevusest moodustavad tema esinemised, artiklid ja brošüürid Eesti kaugema ja lähema mineviku probleemide selgitamiseks ning poliitiliste päevasündmuste ja tähtpäevade kajastamisel. Niisuguseid tekste on säilinud nii eesti, inglise kui ka prantsuse keeles ja nendest selgub, et ta on esinenud mitmesugustel koosolekutel ning avaldanud oma mõtteid nii USA kui ka pagulaseesti ajakirjanduses.¹ Tema brošüürist *The Soviet Union and the Baltic States* ilmus aastail 1942–1943 kaks trükki.² USA väljaannetes *The Leader*, *Human Events* ning *Plain Talk* ³ avaldas ta oma kirjutisi tihedamini. Väliseesti ajakirjandusest ei saadetud talle üksnes neid väljaannete numbraid, milles tema artiklid ilmusid, vaid ka teisi. Viimati nimetatud on üle antud Eesti Riigiarhiivi raamatukogule.

Samasse valdkonda kuulub ka K. R. Pusta osalemine Balti uuringute ja koostööga tegeleva *Baltic Committee for Studies and Cooperation* tegevuses. Komitee asutamiskoosolek toimus 12. novembril 1942. aastal ja sellesse kuulusid Eesti, Läti ja Leedu pagulasorganisatsioonide esindajad. Komitee nägi oma eesmärgidena:

Eesti, Läti ja Leedu vabariikide kui vabade, iseseisvate ja demokraatlike riikide taastamisele kaasaaitamist;

sõprussidemete ning poliitilise, majandusliku ja kultuurialase koostöö edendamist nendes kolmes riigis;

vaba Euroopa poliitilise, majandusliku ja kultuurilise koostööorganisatsiooni võimalikuse uurimist nimetatud rahvaste seisukohalt ja sellealast koostööd teiste maade uurimis- asutustega.

Komitee tegevuse kohta on säilinud materjale aastast 1942–1945, tegevuse lõpetamist ei nähtu. Komitee koostatud dokumentidest on säilinud mõned memorandumid ja järgmised pikemad kirjutised:

The Task and Aims of the Baltic Committee (Balti Komitee ülesanne ja eesmärgid)

¹ ERA f 1622, n 2, s 11–16

² ERA f 1622, n 2, s 3

³ ERA f 1622, n 2, s 50–51

Some of the aspects of the Soviet "strategical argument" which is frequently used by the agents of the USSR in their efforts to expand the Soviet territorial holdings toward the Baltic sea (Mõned Nõukogude "strateegilise argumendi" aspektid, mida tihti kasutavad NSVL esindajad oma püüdlustes laiendada Nõukogude territooriumi Balti mere suunas)

Soviet Autonomy Decrees (Nõukogude autonoomiadekreedid)

The Atlantic Charter – What it means to the Baltic Peoples. (Atlandi Harta – mida see tähendab Balti rahvastele)

Statement on the results of the Crimean Conference and on the forthcoming San Francisco Conference (Avaldus Krimmi konverentsi tulemuste ja eelseisva San Francisco konverentsi kohta)

Säilinud materjalist nähtub, et komitee dokumente saadeti tutvumiseks USA riigiasutustele ja ametiisikutele, välismaa saatkondadele USAs, mitmesugustele USA ja pagulasorganisatsioonidele ning ajakirjandusele ja ka New Yorgi Avalikule Raamatukogule.⁴

Krimmi ja San Francisco konverentside kohta tehtud avalduse ajaks on märgitud 10. aprill 1945. Avalduse esimeses osas 1945. aasta veebruaris toimunud Krimmi konverentsi tulemuste kohta (muu hulgas kinnitati seal Atlandi Harta põhimõtete kehtivust – kõigi rahvaste õigust valida sellist riigikorda, milles elada, ning iseseisvuse ja omavalitsuse taastamist neile rahvastele, kes sellest on jõuga ilma jäetud) leitakse, et seal fikseeritud põhimõtted peaksid kehtima ka Eesti, Läti ja Leedu suhtes, kui jälgida konverentsil arutatu loogikat ja arvesse võtta, et Ameerika Ühendriigid ja Suurbritannia ei ole kunagi tunnustanud Balti riikide annekteerimist Nõukogude Venemaa poolt.

Avalduse teise, eelseisvat San Francisco konverentsi käsitleva osa alguses võrreldakse Rahvasteliidu põhikirja ja Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja kava. Viidatakse sellele, et ÜRO põhikirjas ei sisaldu selget väidet valitsustevahelise suhtluse põhinemise kohta rahvusvahelisele õigusele, ning õigluse ja kõikide lepingukohustuste hoolikale täitmise-

le. Leitakse, et siit võib tuleneda ÜRO muutumine sõjas võidu saanud riikide ühenduseks kolme suurriigi juhtimisel, et säilitada *status quo post bellum*. Suurriikide "julgeoleku-kaalutlused" on sel viisil ülekaalu saamas väikeste rahvuste enesemääramisõiguse suhtes ja viimaste enesekaitse peab olema suunatud niisuguse tendentsi vastu võitlemisele kõigi võimalike vahenditega.⁵

Veel osales K. R. Pusta välispoliitika alasel konverentsidel ja esines mitmesugustes õppeasutustes või siis soovitas selleks kedagi pagulaseestlastest, kui tal endal see mingil põhjusel võimalik polnud. Nii on säilinud andmeid tema osavõtust Colgate'i ülikooli /New Yorgi osariigis/ konverentsist Ameerika välispoliitika teemadel *Colgate Conference on American Foreign policy* 1950. aastal⁶ ja võimalikust osavõtust järgmisel aastal, kaastööst Harvardi ülikooli väljaandele *The Slavonic and East European Review* 1944–1945, loengutest Hofstra kolledžis 1944. aastal⁷ ning Wagneri kolledžis 1951. aastal.⁸

K. R. Pusta koostöö pagulaseesti ajakirjandusega seondus küllalt tihti suhtlemisega pagulasorganisatsioonide ja üksikute pagulaseestlastega. Heaks näiteks paljude teemade põimumise kohta tema kirjavahetuses on säilik, mis sisaldab materjale suhtlemisest *Baltic Humanitarian Association*'i ja väljaandega *The Baltic Review* Rootsisis ning Balti pagulaste ülikooliga *Baltic (DP) University* Hamburgis.⁹ Selles kajastuvad mõlema poole eluolu mitmesugused küljed – pagulaste olukord nii Rootsisis, Saksamaal kui ka USAs, Eesti-Läti-Leedu pagulaste omavahelised suhted, mured majandusraskuste pärast nii trükiste väljaandmisel kui ka muudel aladel ja kultuuriküsimused, kui nimetada vaid läbivamat käsitlust leidnuid.

⁴ ERA f 1622, n 2, s 53–55

⁵ ERA f 1622, n 2, s 54, l 125–126

⁶ ERA f 1622, n 2, s 41, l 49–60

⁷ ERA f 1622, n 2, s 47, l 46–63 ja 74–81

⁸ ERA f 1622, n 2, s 52, l 113–124

⁹ ERA f 1622, n 2, s 58

20. oktoobril 1946 vastab Pusta dr G. Marti-noffile (tol ajal Rootsisis Eesti Rahvusfondi lae-
kur ja Balti Humanitaar Ühingu juhataja):

"Avasin täna õhtul BHU poolt saadetud paki, milles olid – Kalju Lepik "Nägu Koduaknas", Raimond Kolk "Ütsik täht", Karl Ristiki-
vi "Sinine Liblikas" ja "Sellid", Jüri Kalm "A Practical English Grammar" 2 eksemplaari. Selles kogus on palju "ütsikuid tähti" ja kogu
saadeti on väärtuslik. Esiotsa lugesin vaid ahnelt "Nägu Koduaknas" ja märkisin selles
tosina luuletisi uueks lugemiseks ja emotsiooniks. Nendes kuuleb "Männerschritte, feste
Tritte" ja ma sooviksin, et need paneksid kaasa põksuma paljude noorte ja vanade südameid. Olen väga liigutatud Kalju Lepiku ja
Raimond Kolk'i dedikatsioonidest ja ihkaksin nendega kord kaasas käia "kodutiid ja kopli-
viirt..."

Karl Ristikivi "Sinine Liblikas" on nagu Maeterlinck'i "Sinine Lind" lastele – ja mitte
vaid eesti lastele. "Sellide" nautimise pean jät-
ma teiseks õhtuks, seda loeb praegu mu ämm. [...] Kuna tal võiks olla noori lugejaid eesti-
rootslaste seas, võiks ta ehk leida tähelepanu ka rootsi publiku poolt.

Jüri Kalm'i "Grammar'i" teist eksemplaari loodan kasutada selleks, et saada "*benevolent
suggestions*" mõne kompetentse mehe poolt, nagu seda näib soovivat autor oma eessõnas. Tundub olevat tõsine töö ja abistav ka neile, kes mõne aasta praktiseerimise järele alles hakkavad taipama inglise keele kapriise.

Kas ei võiks BHU kirjastada häid jõulu- ja uusaasta kaarte eesti motiividel (kompositsioone maastikust ja tüüpidest, kui ka sündmustest), mida ju vajatakse suuremal arvul? Isiklikult vajaksin neid paarsada eksemplaari oma ameerika ja euroopa sõpradele saatmiseks.

Artikli "The DPs Plight" otsustasin ümber-
töötada ja täiendada uuemate andmete põhjal. Võib-olla oleks siis soovitatav Teile 30. sept. saadetud ärakirja esitsa kinni pidada, kuni saadan uue teksti.

Paari päeva eest oli meil New Yorgis suurem nõupidamise koosolek Norman Thomas'e, Post War World Council'i esimehe juhatusel. See üldiselt lugupeetud ameerika

sotsialistide juht tahab alustada suuremat akt-
siooni euroopa pagulaste kaitseks ja selgitada muu seas ameerika publikule, et DPde probleem pole mitte vaid juutide küsimus, mida kasutatakse siin ja väljas peamiselt valimiste lõõknubrina. Kuna Thomas'e Council'is on nimekaid publitsiste, oleks tarvis neid varustada võimalikult ülevaatlike ja täpsete andmetega meie pagulaste seisukorrast ja soovidest, niihästi Saksas kui Rootsisis. Mimeografeeritud Stokholmi brošüür "Baltic Refugees" tuleks ümbertöötada ja täiendada, muu seas andmetega meie hooldamata alaealiste pagulaste ja end. 'sõjavangide' seisukorra kohta, ning kõigepealt keele poolest parandada. Kas oleks võimalik seda teha Rootsisis? ...

Parimate tervitustega K. R. Pusta Sr."

12. novembril 1946. aastal käsitleb Pusta oma kirjas dr Martinoffile paatidega üle Atlanti ookeani Rootsist USAsse põgenenud eestlaste kangelastegu:

"Meie Norfolki ja eriti Miami "viikingid" on oma julge retkega kahtlemata sooritanud suure teene meie pagulaste ja ka üldiselt Eesti asjale. Üks sõber Washingtonist, kes viibis paar nädalat Colorado, Illinoisi ja New Mexico osariikides, kirjutab 9. skp., et 48 eestlaste kangelaslik matk on pälvinud sealse avalikkuse tohutu tähelepanu ja heakskiidu. Et New Mexico, Denveri ja Chicago ajalehed avaldavad juba mitu päeva esilehekülgedel selle kohta materjali ja kõikjal on see lugu kõneaineks. Ta kuulnud üht väga põhimõttekindlat äri-
meest lausuvat, et see on ainus korralik asi, millega Truman on hakkama saanud. Ta arvab et see lugu aitab rohkem kui miski muu tähelepanu tõmmata Balti riikide olukorrale....

Miami meestele on praegu kõigile tööpakumisi ja nii võivad nad Ameerikas varsti oma jalgele asuda. Minu tunne on, et ilma tungiva põhjuseta ei peaks meie inimesed Rootsist praegu mitte kordama Norfolki ja Miami meeste eksperimenti. Ei maksa pilli lõhki ajada. Siinse publiku ees on meie ookeanisõitjad põgenikud Eestist, mitte Rootsist, ja seda versiooni toetas ka valitsus, kes paigutas nad "poliitiliste põgenike" kategooriasse. ... Minu palve oleks, et Teie neid teateid konfidentsiaal-

selt edasi annaksite Eesti Komitee meestele ja võimalikult ka otseselt sõidule ettevalmistajatele....

Tervitades K. R. Pusta"

Säiliku teise osa materjalidest saab pildi ka Hamburgi Balti Ülikooli ehk DP (Displaced Persons) University tegevusest aastail 1946.–1948. Ülikooli asutamise mõte tekkis Hamburgi koondunud eesti, läti ja leedu teadlastel 1945. aasta lõpul, alustada saadi 1946. aasta märtsis järgmiste teaduskondadega: 1. filosoofia, 2. majandus ja juura, 3. matemaatika ja loodusteadused, 4. põllumajandus, 5. arstiteadus, 6. arhitektuur ja inseneriasjandus, 7. keemia, 8. mehaanika. Ülikoolis oli umbes 130 õppejõudu ja 1000 üliõpilast, neist 15% eestlasi, 35% leedulasi ja 50% lätlasi. Esialgu oli puudus praktiliselt kõigest. Esmast abi saadi leedu ja eesti pagulasorganisatsioonidelt. 1947. aasta sügisel sai ülikool loa tegutseda järgmise aasta kevadeni õppekeskuse *Study Centre* nime all. Sügisel 1948 ei olnud ülikool küll veel ametlikult suletud, kuid ligi 60% õppejõude oli koondatud ning ka üliõpilaste arv vähenes pidevalt – mindi kas üle saksa ülikoolidesse või emigreeruti hoopis mujale.

K. R. Pusta kirjavahetust eesti pagulasorganisatsioonidega sisaldavad veel nimistu 2 säilikud 61–64, kirjavahetust mitmesuguste USA organisatsioonidega eesti pagulaste abistamiseks – säilikud 59 ja 60 (nii USAs immigratsiooni-, töötamis- ja õppimisvõimaluste otsimisest kui ka Euroopasse põgenikelaagritesse toidupakkide saatmise organiseerimisest).

Teemade spetsiifilisuse tõttu on kolme säilikusse kogutud K. R. Pusta kirjavahetus üksikute eesti pagulastega nende konkreetseks abistamiseks¹⁰. Enamjaolt olid need inimesed DP laagrites Saksamaal, mõned ka Rootsis või teistes Euroopa riikides või juba ka USAsse jõudnud. Peamiseks teemaks oli inimeste juhendamine USAsse immigratsioonil või siis seal edasise tegevuse leidmine. Pikemalt on kirjavahetus kestnud Aleksander Lõhmuse (endise Eesti konsuliga Šanghais) ja tema abikaasaga grupi eestlaste Hiinast äratoomiseks, kes olid kunagi töötanud Hiina idaraudtee juures Mandžuurias.

Huvi võivad veel pakkuda säilikud, kuhu on koondatud K. R. Pusta muu kirjavahetus pagulaseestlastega¹¹. Siin on raske välja tuua mõnda üksikut teemat. Mainida võiks ehk, et sellesse säilikute gruppi koondatud kirjavahetus on tihti kestnud pikemat aega kui eelmise grupi puhul, ning korrespondentide hulgas on nii mõnigi Pusta endine kolleeg saadikutöö päevilt. Nimetada võiks Walter ja Clara Brumbergi, Ludmilla Flossi, Kaljo Käärikut, Johan Leppikut, Boris ja Paul Lindet, Hugo Peetsi, perekond Raamotit, Villibald Rauda, August Tormat.

Nii 1996. aasta lõpul saadud dokumentide kui ka kogu K. R. Pusta isikufondi kohta tervikuna võib öelda, et tegemist on väärtusliku täiendusega Eesti Rahvusarhiivi kogudele. Siit võib leida vajalikku andmestikku nii meie teiste fondide paremaks mõistmiseks kui ka täpsema pildi kujundamiseks viimase 60 aasta jooksul toimunu kohta.

**Kaarel Robert Pusta
kiirustamas
järjekordsele
diplomaatilisele
vastuvõtule.
Foto Riigiarhiivi
kogust**

¹⁰ ERA f 1622, n 2, s 81–83

¹¹ ERA f 1622, n 2, s 65–80

Karl ja Guerel Pehme –

KAAREL ROBERT PUSTA

PÄRANDI SÄILITAJAD

VELLY ROOTS

Kaarel Robert Pusta arhiivi pidulikul üleandmisel Eesti Riigiarhiivile Tallinnas 1997. aasta veebruaris. Vasakult: Guerel Pehme, Aimar Altosaar, Kaarel Pusta *jun* abikaasa Elke Pusta, Velly Roots, Kaarel Pusta *jun*, Karl Pehme. Foto Arvo Pesti

"Täna Riigiarhiivi ja eriti Teid selle eest, et võtsite Min. Karl Robert Pusta arhiivi oma hoole alla. See materjal, mis tegelikult oli minu vastutusel 1954. aastast ja hävinemise ohus pärast Pusta surma, on leidnud õige ja kindla koha kodumaal. Tänu suursaadik Trivimi Vellistele, kelle energilisel vahendusel materjalide ülekanne sujuvalt toimus. Samuti K. Pusta juniorile, kelle nõusolekuta dokumente välja ei oleks andnud. Looigiliselt on ta isa pärija, aga arhiiv ikkagi kuulub Eesti Riigile. Nüüd on see materjal tulevastele põlvedele säilitatud ja uurijatele kättesaadav."

(Karl Pehme kirjast Riigiarhiivi direktorile Aimar Altosaarele 13.03.1997)

Kunstnik Karl Pehme (s 12.05.1918) on lõpetanud Riigi Kõrgema Kunstikooli professor Voldemar Melliku õpilasena 1939. aastal. Eesti sõjaväe ajateenistust asus täitma Kalevi pataljonis. Mobiliseerituna Punaarmeesse langes sõjavangi ja pääses Saksamaalt tagasi Eestisse. 1944. aastal põgenikuna taas Saksamaale, kus leidis edasiõppimise võimaluse Düsseldorfis Kunstiakadeemias. Fotode põhjal oma töödest võeti Karl Pehme 1946. aastal vastu Pariisi *Beau Arts* akadeemiasse ja sai ka väikese stipendiumi. Pariisis abiellus ta konservatooriumi klaveri eriala üliõpilase Guerel Oulanofiga ja neil on kaks last: poeg Kalev ja tütar Reet.

Pariisis tegutses tol ajal eestlaste vastastikuse abistamise selts, tuntud Pariisi Eesti Seltsi nime all. Selle esimees Evald Ernesaks siirdus peatselt Kanadasse ning

esimehe kohustused jäid ligi kuueks aastaks Karl Pehme kanda. Seltsi peamine ülesanne oli leida üle Prantsusmaa laialipaisatud kaasmaalasi ja neid kuidagiviisi abistada. Prantsusmaa valitsus avaldas sel ajal survet idaeuroopa põgenikele okupeeritud kodumaale tagasi pöörduma. Paljud põgenikud olid ilma dokumentideta ja elamisloata. "Oli veel ka eestlastest sõjavange ja kümnekond meest Prantsuse võõrleegionist. Kuna olin olnud tegev Eesti Punase Risti juures, sain Prantsuse Sõjaministeeriumilt tunnistuse, mille põhjal võisin laialipaisatud sõjavange külastada ja võõrleegioni meeste eest seista. Mitmed olid füüsiliselt ja vaimselt murtud. Vabanenud meeste tuli abiks olla dokumentide korraldamisel ja tööning elukoha leidmisel," kirjutab Karl Pehme.

Kümnekond seltsi liiget sai iga nädal kokku, koostati bülletääni Elav Sõna viimastest uudistest ning anti ka välja mõned numbrid väikest trükitud ajalehte Eesti Leht Prantsusmaal. Trükiste väljaandmisega tegeles peamiselt ajakirjanik Jüri Pärnpuu. Karl Pehme Pariisis oleku ajal kogunes seltsi ümber ligi 200 eestlast. Üldiselt oli põgenike olukord väga raske: valitsuse poolt polnud sõbralikkust oodata, bürokraatia ahistas ja majanduslik seis oli väga vilets. Et saada elamisluba, pidi olema töökoht, tööd aga ilma elamisloata ei saanud. Karl Pehme ise pidi iga paari kuu tagant elamisluba taotlema, kuna viisa oli talle antud vaid aastaks. Perekonna ülalpidamiseks tuli Karl Pehmel otsida juhutöid ja tööloa sai ta alles kuu aega enne USAsse asumist 1952. aastal.

"Ühel päeval koputati minu hotellitoa uksele ja sisse astus härra, kes end tutvustas: Karl Robert Pusta. Sellest algas minu tutvus minister Pustaga, hilisemad perekondlikud sidemed ja osa tema arhiivi ajaloost. Diplomaadina oli Pustal sidemeid riigitegelastega, tutvusi Prantsusmaa mitmesugustes asutustes ning ta oli suureks abiks mitme keerulise olukorra lahendamisel. Selts hindas K. R. Pusta teeneid eestlaste huvide kaitsel auaadressi üleandmisega pidulikul koosviibimisel. Pariisis viibis Pusta lühikest aega, ametikohustused viisid teda tagasi USAsse."

1952. aastal sai Karl Pehme koos perekon-

naga viisa emigreerumiseks Ameerika Ühendriikidesse. Sinna saabus ta ilma rahata, lisaks 500-dollariline võlg, mille kohustus tagasi maksma aasta jooksul. Töökoha leidis ta ühes dekoratsioonifirmas ja korteri eest New Yorgi Harlemi linnaosas tuli tal teha kojamehetööd.

Karl Pehme: "Enne kui Pusta siirdus koos abikaasaga tööülesannete tõttu Euroopasse, tegi ta mulle ettepaneku tulla elama tema Long Islandi kodusse ja ühtlasi hoolitseda proua Pusta aastates ema Leena Grünbergi eest. Ettepanek oli väga soodne mõlemale poolele. Minu lastele mugav kodu ja suur aed, üheksakümnetes vanaproua ergas ja tugev isiksus, rääkis minu abikaasa ja lastega ainult eesti keelt ja nad õppisid temalt mõndagi eluks vajalikku. Läbisaamine oli väga hea ja sõbralik ning nõnda sai minu abikaasast perenaine Pustade kodus.

Maja alumisel korrusel paiknesid riulid, kus Pusta hoidis oma dokumente. Iga aasta veetis ta paar kuud Long Islandil, luges ja kirjutas varahommikuni memorandumeid, artikleid, mälestusi. Kirjutas tavaliselt käsitsi, hiljem masinal ümber. Signeeritud käsikirja jättis kausta. Kirjavahetus oli tal suur: olles tuntud diplomaatilistes ringkondades, olid tal tihedad sidemed Washingtonis, samuti Balti ja teiste riikide esindajatega. Aktiivselt võttis ta osa rahvusvaheliste organisatsioonide tööst. Euroopasse tagasi minnes võttis iga kord kaasa materjale, et mälestuste teist osa lõpetada. Osa arhiivi dokumentidest, mille valiku ta ise tegi, aitasin pakkida ja see saadeti Kaliforniasse *Hoover Library* kogusse.

Nõnda koos elades tundsime ennast kui Pusta perekonna liikmed. Pusta on ka minu tütre Reeda ristiisa. Pärast vanaproua Grünbergi surma jäime edasi elama Pustade majja. Kui aga minister Pusta 1964. aastal Madriidis suri, tuli proua Pusta Long Islandile ja otsustas maja müüa ning asuda alaliselt elama Euroopasse, kus tal oli oma kindel arst, kuna ta tervis polnud enam kuigi hea.

Müünud maja, seisis proua Pusta korraga olukorra ees, kus see tuli vabastada ja tühjaks teha. Meeleheitel ja teadmatuses, kuhu arhiivi materjal paigutada, palus ta: "Härra Pehme, tehke garaaži ette tuli ja põletage kõik ära..."

Põletasime nõndaviisi tähtsusetut prügi, kui aga jõudis järjekord dokumentideni, ei suutnud ma tema korraldust täita. Tundsin, et see on osa Eesti ajaloost, mida ei tohi hävitada. Kuna mul tol ajal oli juba oma maja, lubasin proua Pustale, et võtan dokumendid oma hooldusele ja töötasin, et hoian neid nii kaua kuni elan või siis leian neile kindla koha säilitamiseks. Proua Pusta elas veel lühemat aega minu kodus, aga siirdus siis Saksamaale. Sellest ajast side proua Pustaga kadus. Hiljem kuulsin tema surmast. Vaatamata otsingutele ei leidnud ma kontakti minister Pusta poja Kaarliga ega ka tütar Ainoga."

1991. aasta novembris Tallinnas viibides käis Karl Pehme Riigiarhiivis direktor Heino Valmseni jutul. Kuigi arhiiv oli K. R. Pusta arhiivist väga huvitatud, ei leitud tookord võimalust materjalide ületoomiseks. 1992. aastal Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamise vastuvõtul ÜRO ruumes kohtus Karl Pehme üle paljude aastate Kaarel Pusta juunioriga, kes seejärel külastas Pehme kodu ja tutvus oma isa ulatusliku arhiiviga. Ometi möödus veel õige mitu aastat, enne kui arhiiviga sai midagi otsustavat ette võtta. 1996. aastal, Eesti Vabariigi 78. aastapäeva vastuvõtul rääkis Karl Pehme Eesti suursaadikule ÜRO juures Trivimi Vellistele Pusta pärandist, kes kohe hakkas aktiivselt korraldama arhiivi ületoomist Eesti Riigiarhiivi. Pusta poeg oli sellega kõigiti nõus ja arvas, et nende materjalide õige koht on kodumaal. 1996. aasta suvel pakkisid Karl ja Guerel Pehme dokumendid seitsmesse suurde kasti ja saatsid laevaga Tallinna.

Eesti Vabariigi teeneka diplomaadi Kaarel Robert Pusta kodumaale saabunud pärandi pidulik esitlemine Riigiarhiivi Toompea hoidlas toimus 1997. aasta veebruaris. Sellest võtsid osa ka Pusta poeg abikaasaga ning Karl ja Guerel Pehme, kelle kohusetundliku hoole all Pusta arhiiv üle kolmekümne aasta säilis ja nüüd uurijatele avatud on.

Esitlemisele järgnenud koosviibimisel lõbustas Pusta juunior kokkutulnuid looga, kuidas tema isa sattus 1952. aastal Madridi Eestit esindama. Rahal on ajaloosündmustele sageli ootamatu mõju, rääkis ta. Kuld võib muuta nii riikide poliitikat kui ka inimeste saatust.

Kui Franco oli võitnud Hispaania kodusõja ja saanud gaudilloks, st riigipeaks, oli ta sunnitud nõrdimusega üle elama Hispaania kullavarudega lastitud laevade lahkumist Hispaania sadamatest. Kuld suundus Venemaa põhjatusse rüppe. Nõukogude valitsus nõustus siiski alustama läbirääkimisi kullavarude tagasisaamiseks ja nõudis viiekümne miljoni dollari tagastamise eest kommunistliku partei taastamist Hispaanias. Niisugusele nõudmisele vastas Franco kategoorilise keeldumise. Läbirääkimised kestsid mitu aastat tulemusteta. Kui siis Franco hakkas viimaks järele andma, teatas vastaspool, et kullavarused polegi enam, on ära kulutatud. Seepeale vihas Franco nii hirmsasti, et sõlmis ameeriklastega lepingu sõjaväebaaside rajamiseks Hispaania territooriumile ning majanduslikuks ja sõjaliseks koostööks. Aga sellest polnud veel küllalt. Kuna K. R. Pusta tegevus USAs nõukogude tegelikkuse selgitamisel oli äratanud laialdast tähelepanu, kutsus Franco Pusta Madridi, et ta esindaks Eestit peale Hispaania veel ka Prantsusmaal ja Belgias.

Kus lõpeb tegelikkus ja algavad legendid? Igal juhul tegi Pusta Madridis elades aktiivselt diplomaatilist tööd, pidades ettekandeid Haagis Rahvusvahelise Õiguse Instituudis, Kõlbeliste ja Poliitiliste Teaduste Akadeemias Pariisis, esines loengutega Madridi, Ankara, Istanbuli ja Pariisi ülikoolides.

Kaarel Robert Pusta suri Madridis 8. mail 1964.

Kaarel Robert Pusta kiri Karl Astile

Varssavis, 12. augustil 1933

Armas Ast,

Olen vana ajakirjanik ja lehtede lugeja ja harjunud vahet tegema kõmu ja tõsise ärevuse vahel. Nii ei saa ma ka võtta Rahva Sõna ja teiste eesti lehtede järjest suurenevat neurasteeniat teisiti kui tunnusmärki, et meie eliit on kaotanud kui mitte täielikult pea, siis vähemalt loomuliku inimese väljendusviisi. Teade "vägivaldsest riigipöörde kavatsusest Eestis" ei tohiks ometi olla paljas väljamõeldis mõne lehe kirjutaja poolt, kuna lehe vastutajad toimetajad peavad teadma, et selline teade ei jää tähelepanemata ka välismail ja kõigutab tugevasti usku meie riigi stabiilsedesse, nagu seda nägime peale 1. detsembri sündmusi. Ent ma võrdlen selle teate hiiglasuuri pealkirje samasuurte pealkirjadega, mis toodi alles mõne päeva eest riigivanema õunapuudest ja jään skeptiliseks nagu teisedki lugejad. Mäletan, et lugesin samas numbris, mis oli pühendatud Tõnissonide õunapuude arvustamiseks ja hindamiseks, ka Teie (K. A.) artiklit Hitleri agentide ettepanekute kohta väliskomisjonis. See artikkel, mis tõstis veidi eesriiet suure poliitilise avamängu ees, oli paigutatud teisele või kolmandale kohale ja jäi täiesti õunapuude varju. Nii sünnib muidugi ka igas teises lehes ja ka klubilaudades kõneldakse vististe vaid õunapuudest. Kõik tundemärgid näitavad aga, et Hannibal on tõesti meie väravate ees ja bolševismi-hitlerismi marutaudi ees peab Pühajärve kalur Hindrey üksi oma akadeemilisi vaielusi Eesti demokraatia eest.

Kas oleme tõesti juba läbipõlenud? Seda muljet ei jäänud minul näiteks mitte meie laulupeo rahvast, lauljatest kui /ka/ kuuljatest, kes olid endiselt rahulikud, teadlikult distsiplineeritud ja armsad inimesed. Mõtlen meie Maanõukogu ja erakondade esindajate salajasele koosolekule Estonias, kus otsustati Eesti iseseisvuse väljakuulutamine ja delegatsiooni saatmine välismaile. Meie rahvusliku koalitsiooni valitsusele peale 1. detsembrist. Samad erakonnad, samad juhid, aga mõisteti mõne tunni jooksul kokku kõnelda ja rivistada kogu eesti rahvas kaitsele oma demokraatliku riigikorra eest. Mis on siis nüüd juhtunud? Õunapuud? Olge ikka! Eestis sai küll üks riigivanem sellega toime, et viis riigikogus läbi seaduse,

mille järele võlgadesse langenud välissaadikuid saab vallandada. Seda seadust pole seni kasutatud, võib-olla sellepärast, et tollest riigivanemast sai varsti välissaadik. Kas on nüüd kord riigivanemate käes, kes pole oma poliitilises karjääris mõistnud koguda varandusi...

Diktatuuri eksperimenti Eestis peame tõsiselt kartma, kuna see oleks mõttetu avantüür meie rahuliku ja korrapärase rahva kallal ja mõjutatud väljaspoolt, viiks meid varsti mõne Kuuba seisukorda. Kaks korda käsitas meil kõrgemat diktatuuri võimu kindral Laidoner ja kui ta mõlemal korral selle võimu maha pani õigel ajal, siis tegi ta seda vististe teadlikult, tundes eesti inimese hinge. Ei jõua seda läbi viia ka uued tundmata inimesed, aga võivad tekitada raskeid pahandusi, millest peame hoiduma eriti praeguses sisemises ja välises seisukorras. Igas erakonnas, sotsialistidest põllumeesteni, on meil ausaid ja mõjuvaid inimesi, kes võiksid leida ühise keele, nagu nad selle leidsid 1917. ja 1924. aastal. Miks ei tule need inimese nüüd kokku, kui seisukord on jällegi tõsine? Kui meie hierarhilised esikud on maha käinud, siis võtku ometi keegi noorematest algatus oma kätte. Pind on selleks peaaegu soodne, sest ajalehtedest ja liidritest tulpinud rahvas ootab rahustavat sõna. Tehke midagi!

Need read olid kirjutatud, kui saabusid Tallinna ja Riia lehed. Segodnja kirjasaatjale seletavad Tõnisson, Einbunde, Päts ja vana Martna, et Rahva Sõna teade kavatsedut putšist olnud vähemalt liialdatud ja enneaegne. Poola lehed toovad aga juba Tallinna telegrammi, et meil on välja kuulutatud erakorraline kaitseiseseisukord, suletud vabadussõjalaste ja töölis-noorsoo organisatsioonid. Midagi ei saa aru! Ei tooks sellesse seisukorda ka mingit selgust riigikogu erakorraline koosolek, mida nõuab Martna, kui pole enne kokkulepet demokraatlike erakondade vahel (pean nendeks sotsialiste ja keskerakonda), mis seal erakorralisel koosolekul tahetakse kõnelda ja, peasi, otsustada. Eemalt vaadates paistab, et praegu on võimalik kõik veel korraldada ja putšistide üritus langeb kokku iseenesest, kui teatakse et Riigikogus on jälle enamuse demokraatial.

Tervitan Sind ja Sinu kodakondseid

K. P. / K. R. Pusta – *toim* /